

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU
EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION

11.

MEĐUNARODNI
NAUČNI SKUP
„SPECIJALNA
EDUKACIJA I
REHABILITACIJA
DANAS”

11th

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
CONFERENCE
“SPECIAL
EDUCATION AND
REHABILITATION
TODAY”

ZBORNİK RADOVA

PROCEEDINGS

Beograd, Srbija
29-30. oktobar 2021.

Belgrade, Serbia
October, 29-30th, 2021

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29–30. oktobar 2021. godine

Zbornik radova

11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29–30th, 2021

Proceedings

**11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29-30. oktobar 2021. godine
Zbornik radova**

**11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29-30th, 2021
Proceedings**

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Gordana Odović, v.d. dekana

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Branka Jablan

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Irena Stojković
Doc. dr Bojan Dučić
Doc. dr Ksenija Stanimirov

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Sonja Alimović
Sveučilište u Zagrebu – Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Doc. dr Ingrid Žolgar Jerković
Univerzitet u Ljubljani – Pedagoški fakultet Ljubljana, Slovenija
Prof. dr Vesna Vučinić, prof. dr Goran Jovanić, doc. dr Aleksandra Pavlović
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I OBRADA / DESIGN AND PROCESSING

Biljana Krasić
Mr Boris Petrović
Zoran Jovanković

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku

Proceedings will be published in electronic format

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-150-1

POVEZANOST SOCIJALNIH VEŠTINA, PROFILA SAMOPERCIPIRANE KOMPETENTNOSTI I VRŠNJAČKE PRIHVAĆENOSTI KOD UČENIKA SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

Svetlana Kaljača**¹, Bojan Dučić¹, Suzana Radnović²

¹Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²Osnovna škola „6. oktobar“, Srbija

Uvod: *Slika o sebi jeste odraz samovrednovanja ličnih kompetencija u različitim životnim domenima. Socijalne interakcije sa drugim značajnim osobama i evaluacija vlastitog ponašanja u svakodnevnoj životnoj sredini određuju kvalitet stečenog životnog iskustva osobe, na osnovu koga se razvijaju različiti atributi slike o sebi. Rezultati studija o kvalitetu, trajektoriji i činiocima razvoja self-koncepta osoba sa intelektualnom ometenošću nisu konzistentni.*

Cilj: *Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje korelacije između nivoa razvijenosti socijalnih veština i kvaliteta samopercipirane slike o sebi u tri domena (kognitivna i fizička kompetencija i socijalna prihvaćenost vršnjaka) kod učenika sa lakom intelektualnom ometenošću.*

Metod: *Uzorkom je obuhvaćen 31 ispitanik sa lakom intelektualnom ometenošću, oba pola, kalendarskog uzrasta od 12 do 18 godina (AS=15,13; SD=1,73). Samopercepcija kognitivne i fizičke kompetencije i vršnjačke prihvaćenosti je utvrđena primenom modifikovane verzije Slikovne skale procene kompetencije i socijalnog prihvatanja za decu. Nivo usvojenosti socijalnih veština utvrđen je upotrebom Sistema za procenu adaptivnog ponašanja, supskale Socijalne veštine (domeni Slobodno vreme i Socioadaptivne veštine).*

Rezultati: *Kompozitni skor usvojenih socijalnih veština i samopercipirane kognitivne kompetencije ($r=0,635$; $p=0,000$), fizičke kompetencije ($r=0,668$; $p=0,000$), kao i socijalne prihvaćenosti u vršnjačkoj grupi ($r=0,394$; $p=0,028$) statistički značajno, pozitivno i umereno koreliraju.*

Zaključak: *Stimulisanje razvoja socijalnih veština, bolja socijalna kompetencija, bogatija mreža socijalnih odnosa i pozitivno socijalno iskustvo učenika sa lakom intelektualnom ometenošću bi mogli da budu značajni činioci razvoja bolje slike o sebi. Mehanizme i značajnost uticaja socijalnih veština na samovrednovanje različitih tipova kompetencija i socijalne pozicije bi trebalo utvrditi u budućim istraživanjima.*

Ključne reči: *kognitivna kompetencija, fizička kompetencija, vršnjačka prihvaćenost, socijalne veštine, intelektualna ometenost*

UVOD

Self-koncept je multidimenzionalni, autentični konstrukt koji utiče na selekciju i obradu socijalnih signala koje pojedinac smatra važnim. Na osnovu tako prispelih informacija formiraju se, u različitim kontekstima, odgovarajući obrasci ponašanja koji bi trebalo, sa individualne pozicije, da budu efikasni za ostvarenje različitih životnih ciljeva (Wehrle & Fasbender, 2019). Samovrednovanjem se razvija dinamičan sistem uverenja i stavova o sopstvenim kvalitetima, socijalnim ulogama, odabranim ciljevima, prikladnosti ponašanja (Beheshtifar & Rahimi-Nezhad, 2012), nivou lične kompetencije potrebne za postizanje balansa između sopstvenih uverenja i preduzetih akcija, svojoj socijalnoj poziciji i socijalnoj prihvaćenosti (Lachowicz-Tabaczek & Śniecińska, 2011) koji se temelje i na internalizovanim i interpretiranim socijalnim porukama, utiscima koje drugi imaju o nama (Schwartz, 2008), što kumulativno ishoduje razvojem autentičnih atributa slike o sebi (Beheshtifar & Rahimi-Nezhad, 2012).

Šavelson i saradnici (Shavelson et al., 1976) dele opšti self-koncept na dve komponente: akademsku, koja je značajnije povezana sa akademskim uspehom u pojedinim školskim predmetima i neakademsku koja obuhvata socijalni, emocionalni i fizički self. Prema novijim empirijskim nalazima preporučuje se holistički pristup u merenju atributa i trajektorije razvoja self-koncepta (Esnaola et al., 2018).

Analizom 21 studije čiji je predmet istraživanja bio self-koncept kod dece i mladih sa intelektualnom ometenošću (IO) autori su zaključili da, pored izrazite nekonzistentnosti dobijenih rezultata u obuhvaćenim studijama, adolescenti sa IO ispoljavaju tendenciju nižeg nivoa razvijenosti globalnog, bihevioralnog, socijalnog, fizičkog i kognitivno-akademskog selfa u odnosu na vršnjake tipičnog razvoja (TR), ali te razlike nisu statistički značajne. Izuzetak predstavljaju adolescenti sa IO koji se obrazuju u inkluzivnim odeljenjima, čiji je self značajno niži, mada zbog izvesnih metodoloških ograničenja, rezultate analiziranih studija treba oprezno tumačiti (Maiano et al., 2019).

Smatra se da su mehanizmi razvoja slike o sebi kod populacije sa IO i vršnjaka TR uglavnom isti (Donohue et al., 2010), ali se uočavaju znaci kašnjenja u razvoju kod osoba sa IO (Cunningham & Glenn, 2004). Adolescencija kod obe populacije je izrazito značajan životni period za formiranje slike o sebi, budući da neurokognitivni razvoj u ovom periodu života utiče na jačanje samosvesti i povišenu osetljivost na izazove u vršnjačkim odnosima (Sebastian et al., 2010). Sa druge strane, izraženiji deficit u socijalnom razvoju mladih sa IO (Bakoč i Kaljača, 2019; Kaljača i Dučić, 2011a), povećana vulnerabilnost na nepovoljne socijalne signale (Abraham et al., 2002), socijalna marginalizovanost i veća izloženost stigmati (Kaljača i Dučić, 2011b), mogu biti faktori rizika za optimalan razvoj globalnog, ali i pojedinačnih domena self-koncepta kod ovih osoba.

Cilj ovog istraživanja je utvrđivanje povezanosti između usvojenih socijalnih veština i pojedinih dimenzija slike o sebi kod adolescenata sa lakom IO (LIO).

METOD

Uzorak

Uzorak (N=31) su činili ispitanici sa LIO, oba pola, kalendarskog uzrasta od 12 do 18 godina (AS=15,13, SD=1,73), koji su pohađali škole za učenike sa smetnjama u razvoju. Za sve učenike je dobijena pisana saglasnost roditelja za anketiranje.

Instrumenti

Za prikupljanje sociodemografskih podataka i informacija o nivou intelektualnog funkcionisanja korišćen je upitnik osmišljen za potrebe ovog istraživanja.

Za procenu kvaliteta samopercipirane slike o sebi upotrebljena je skala kreirana na osnovu komponenata *Skale percipirane kompetencije i prihvatanja kod dece mlađeg uzrasta* (Harter & Pike, 1984). Skala je prilagođena primeni kod dece i adolescenata sa LIO. Upotrebljeni su samo domeni Skale kojima se utvrđuje samopercipirani nivo kognitivne, fizičke i socijalne kompetencije.

Nivo usvojenosti socijalnih veština procenjen je primenom *Sistema za procenu adaptivnog ponašanja – drugo izdanje* (*Adaptive Behavior Assessment System II*, ABAS, Harrison & Oakland, 2003). Upotrebljena je skala *Socijalizacija* koju čine supskale *Socioadaptivne veštine* i *Slobodno vreme*.

Statistička obrada podataka

U obradi dobijenih podataka korišćene su mere centralne tendencije i Pirsonov koeficijent korelacije.

REZULTATI

U Tabeli 1 prikazana je distribucija osnovnih rezultata u svim obuhvaćenim varijablama.

Tabela 1

Deskriptivna statistika– mere centralne tendencije i disperzije dobijenih rezultata

		N	Minimum	Maksimum	AS	SD
Socioadaptivne veštine		31	2,00	58,00	31,58	16,76
Slobodno vreme		31	0,00	46,00	24,65	14,01
Socijalizacija total		31	4,00	104,00	56,23	30,47
Aspekt self koncepta	Kognitivni	31	11,00	22,00	16,10	2.66
	Fizički	31	12,00	23,00	16,77	3.25
Nivo prihvatanja	Vršnjaci	31	7,00	22,00	17,87	2.94

Utvrđeno je da ukupni skor Socijalizacija, kao i domeni Slobodno vreme i Socioadaptivne veštine, koreliraju značajno, pozitivno i umereno sa samopercipiranom kognitivnom i fizičkom kompetencijom i nisko sa nivoom vršnjačke prihvaćenosti (Tabela 2).

Tabela 2

Odnos usvojenosti socijalnih veština i obuhvaćenih domena slike o sebi

		Samopercipirana kompetencija		Nivo prihvatanja
		Kognitivni domen	Fizički domen	Vršnjaci
Slobodno vreme	<i>r</i>	0,624**	0,645**	0,382*
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,034
Socioadaptivne veštine	<i>r</i>	0,632**	0,674**	0,396*
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,027
Socijalizacija total	<i>r</i>	0,635**	0,668**	0,394*
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,028

Legenda: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

DISKUSIJA

Na osnovu rezultata ovog istraživanja utvrđeno je da kod adolescenata sa LIO postoji statistički značajna, pozitivna povezanost između nivoa razvijenosti socijalnih veština, kako generalno, tako i pojedinačnih domena i samopercipiranih dimenzija slike o sebi, u rasponu od niske (vršnjačka prihvaćenost) do umerene vrednosti (kognitivna i fizička kompetencija). Dobijeni nalazi su u skladu sa podacima iz literature prema kojima se slika o sebi razvija kroz proces socijalizacije. Socijalno iskustvo koje se temelji na odnosima sa drugima i na socijalnom poređenju sopstvenih uverenja o sebi sa reakcijama neposrednog socijalnog miljea, odražavaju se na unapređenje diferencijacije svesti o sebi i vlastitim sposobnostima (Opačić, 1995). Samopercipirana socijalna prihvaćenost, posebno u periodu detinjstva i adolescencije, je veoma značajna za razvoja pozitivnog selfa (Schwartz, 2008). Pozitivno samovrednovanje pojedinačnih domena slike o sebi povezano je sa ličnom percepcijom uspešnosti u oblasti života koja odgovara tom domenu (osoba visoko vrednuje sopstvenu kognitivnu kompetenciju ukoliko ima bolji školski uspeh, dok će doživljaj socijalnog i fizičkog selfa zavisiti od kvalitetnih socijalnih odnosa, odnosno uspeha u fizičkim aktivnostima) (Marsh & Craven, 2006).

U dostupnoj literaturi, navode se i suprotni rezultati (Duvdevany, 2002), ali se izostanak statistički značajne povezanosti između socijalnih veština i self-koncepta kod osoba sa IO upravo tumači specifičnostima socijalnog iskustva ovih osoba, koje se najčešće može kvalifikovati kao ograničeno, selektivno (socijalno iskustvo stečeno uglavnom u kontaktima sa porodicom i drugim osobama sa IO) i/ili negativno zbog socijalne marginalizacije i stigmatizacije. Utvrđeno je da su nepovoljne socijalne poruke značajni faktori poricanja i odbijanja prihvatanja pojedinih aspekata slike

o sebi kod adolescenata sa IO, naročito kognitivnog selfa, pa se kod većeg broja ispitanika može uočiti želja za distancom u odnosu na druge osobe sa IO (Jones, 2012; Paterson et al., 2012; Petrović i sar., 2012).

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja, kao i u većini dostupnih, sličnih studija upućuju na zaključak da je razvoj socijalnih vještina kod populacije sa IO pored drugih pozitivnih implikacija, značajno povezan i sa razvojem pozitivne slike o sebi. Sadržaji i tehnike namenjeni stimulisanju socijalizacije ovih osoba bi trebalo da budu jedan od prioritarnih ciljeva u planiranju i pružanju prirodne i formalne podrške.

LITERATURA

- Abraham, C., Gregory, N., Wolf, L., & Pemberton, R. (2002). Self-esteem, stigma and community participation amongst people with learning difficulties living in the community. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 12(6), 430-443. <https://doi.org/10.1002/casp.695>
- Bakoč, A., i Kaljača, S. (2019). Kvalitet socijalne kompetentnosti učenika sa lakom intelektualnom ometenošću u školskom okruženju. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 18(1), 9-41. <https://doi.org/10.5937/specedreh18-17588>
- Beheshtifar, M., & Rahimi-Nezhad, Z. (2012). Role of self-concept in organizations. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 44, 159-164. https://www.researchgate.net/publication/281175780_Role_of_Self-Concept_in_Organizations
- Cunningham, C., & Glenn, S. (2004). Self-awareness in young adults with Down Syndrome: I. Awareness of Down syndrome and disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(4), 335-361. <https://doi.org/10.1080/1034912042000295017>
- Donohue, D., Wlase, J. C., Ronski, M., Henrich, C. C., & Sevcik, R. A. (2010). Self-concept development and measurement in children with mild intellectual disabilities. *Developmental Neurorehabilitation*, 13(5), 322-33. <https://doi.org/10.3109/17518423.2010.496765>
- Duvdevany, I. (2002). Self-concept and adaptive behaviour of people with intellectual disability in integrated and segregated recreation activities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 419-429. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2002.00415.x>
- Esnaola, I., Sesé, A., Antonio-Agirre, I., & Azpiazu, L. (2018). The development of multiple self-concept dimensions during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 30(S1), 100-114. <https://doi.org/10.1111/jora.12451>
- Harrison, L. P., & Oakland, T. (2003). *ABAS II Adaptive Behavior assessment System – second edition Manual*. Western Psychological Services.
- Harter, S., & Pike, R. (1984). The pictorial scale of perceived competence and social acceptance for young children. *Child Development*, 55(6), 1969-1982.

- Jones, J. L. (2012). Factors associated with self-concept: Adolescents with intellectual and development disabilities share their perspectives. *Intellectual and Developmental Disabilities, 50*(1), 31-40. <https://doi.org/10.1352/1934-9556-50.1.31>
- Kaljača, S., i Dučić, B. (2011a). Socijalna kompetencija učenika sa lakom intelektualnom ometenošću u školskom okruženju, U N. Glumbić, i V. Vučinić (Ur.), *Zbornik radova V međunarodnog naučnog skupa „Specijalna edukacija i rehabilitacija danas“* (str. 236-241). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Kaljača, S., i Dučić, B. (2011b). Socijalna distanca prema osobama sa intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija, 10*(1), 93-105. <http://rfasper.fasper.bg.ac.rs/handle/123456789/442>
- Lachowicz-Tabaczek, K., & Śniecińska, J. (2011). Self-concept and self-esteem: How the content of the self-concept reveals sources and functions of self-esteem. *Polish Psychological Bulletin, 42*(1), 24–35. <https://doi.org/10.2478/v10059-011-0005-y>
- Maïano, C., Coutu, S., Morin, A. J. S., Tracey, D., Lepage, G., & Moullec, G. (2019). Self-concept research with school-aged youth with intellectual disabilities: A systematic review. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 32*(2), 238-255. <https://doi.org/10.1111/jar.12543>
- Marsh, H. W., & Craven, R. G. (2006). Reciprocal effects of self-concept and performance from a multidimensional perspective: Beyond seductive pleasure and unidimensional perspectives. *Perspectives on Psychological Science, 1*(2), 133-163. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2006.00010.x>
- Opačić, G. (1995). *Ličnost u socijalnom ogledalu*. Institut za pedagoška istraživanja. <https://www.academia.edu/807281/Li%C4%8>
- Paterson, L., Mckenzie, K., & Lindsay, B. (2012). Stigma, social comparison and self-esteem in adults with an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities, 25*, 166-176. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2011.00651.x>
- Petrović, B., Stojisavljević, D., i Tadić, K. (2012). Pojam o sebi osoba sa intelektualnim teškoćama – implikacije za razvoj programa podrške. *Specijalna edukacija i rehabilitacija, 11*(4), 521-545. <https://doi.org/10.5937/specedreh11-2353>
- Schwartz, S. J. (2008). Self and identity in early adolescence some reflections and an introduction to the special issue. *Journal of Early Adolescence, 28*(1), 5-15. <https://doi.org/10.1177/0272431607308662>
- Sebastian, C., Viding, E., Williams, K. D., & Blakemore, S. J. (2010). Social brain development and the affective consequences of ostracism in adolescence. *Brain and Cognition, 72*, 134-145. <https://doi.org/10.1016/j.bandc.2009.06.008>
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J., & Stanton, G. C. (1976). Self-concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research, 46*, 407-441.
- Wehrle, K., & Fasbender, U. (2019). Self-concept. In V. Zeigler-Hill, & T. Shackelford (Eds.) *Encyclopedia of personality and individual differences* (pp. 1-5). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_2001-1

RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL SKILLS AND PROFILES OF SELF-PERCEPTED COMPETENCE AND PEER ACCEPTANCE IN STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

Svetlana Kaljača¹, Bojan Dučić¹, Suzana Radnović²

¹University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

²Elementary School „6. oktobar”, Serbia

Introduction: *Self-image is a reflection of self-evaluation of personal competencies in different life domains. Social interactions with significant others and evaluation of one's own behavior in daily living environment determine the quality of a person's acquired life experience, based on which different attributes of self-image develop. The results of studies on the quality, trajectory and factors of the self-concept development of people with intellectual disability are not consistent.*

Aim: *The aim of this research was to determine the correlation between the level of development of social skills and the quality of self-perceived self-image in three domains (cognitive and physical competence and peer acceptance) in students with mild intellectual disability.*

Method: *The sample included 31 participants with mild intellectual disability, of both genders, 12 to 18 years of age ($M=15.13$; $SD=1.73$). Self-perception of cognitive competence, physical competence and peer acceptance was assessed using a modified version of the Pictorial Scale of Perceived Competence and Social Acceptance for Young Children. The level of adoption of social skills was assessed using the Adaptive Behavior Assessment System II, subscale Social Skills (domains Leisure time and Social Adaptive skills).*

Results: *Composite score of acquired social skills and self-perceived cognitive competence ($r=.635$; $p=.000$), physical competence ($r=.668$; $p=.000$), as well as social acceptance in the peer group ($r=.394$; $p=.028$) are statistically significant, positively and moderately correlated.*

Conclusion: *Stimulating the development of social skills, better social competence, richer network of social relations and a positive social experience of students with mild intellectual disability could be important factors in developing a better self-image. The mechanisms and significance of the influence of social skills on the self-evaluation of different types of competencies and social position should be determined in future research.*

Key words: *cognitive competence, physical competence, peer acceptance, social skills, intellectual disability*